

СУЧАСНА ДИНАМІКА ТА ПРОБЛЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проаналізовано стан та динаміка розвитку недержавних пенсійних фондів в контексті пенсійної реформи в Україні та підвищення ефективності функціонування третього рівня пенсійної системи.

Ключові слова: пенсійна система, недержавні пенсійні фонди, недержавне пенсійне забезпечення, пенсійні активи, пенсійна реформа.

Постановка проблеми. З 1 жовтня 2011 року вступив в силу Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». Законом передбачається внесення низки змін до 22 законодавчих актів, у тому числі Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про пенсійне забезпечення», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам».

Підвищення ефективності недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) є одним з основних завдань і важливих кроків реформування системи пенсійного забезпечення України. Система недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень пенсійної системи) створена для формування додаткових пенсійних накопичень за рахунок добровільних внесків фізичних осіб і роботодавців.

Мета дослідження полягає в аналізі сучасного стану, динаміки розвитку недержавних пенсійних фондів, виявленні основних проблем, що заважають розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем реформування системи пенсійного забезпечення зробили такі вітчизняні економісти, як: О.І. Бобирь, Н.П. Борецька, Е.М. Лібанова, В.Д. Понікаров, А.І. Якимів та ін. Проте питання розвитку недержавного пенсійного забезпечення продовжує залишатися актуальними і потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. З прийняттям Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» у 2003 р. фактично стартувала підготовка до впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення, що тривала весь 2004 р. Була напрацьована база нормативних документів щодо регулювання діяльності системи недержавне пенсійне забезпечення, формувалась модель нагляду за діяльністю ринку. В 2005 р. розпочали свою діяльність перші недержавні пенсійні фонди, і за цей короткий час вони досягли певних результатів. Для аналізу стану їх розвитку скористуємось інформацією представленою Українською асоціацією інвестиційного бізнесу (табл. 1)[1].

Таблиця 1

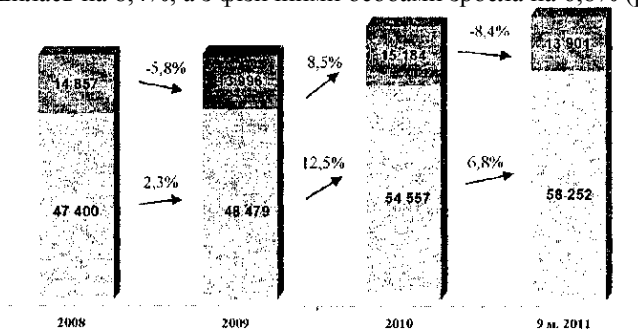
**Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів
в Україні (станом на кінець звітного періоду)**

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість недержавних пенсійних фондів, од.	54	79	96	110	108	101
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. од.	24,1	41,5	55,9	62,3	62,5	69,7
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	88,4	193,3	278,7	482,5	497,1	569,2
Загальні активи НПФ, млн. грн.	46,2	137,0	281,0	612,2	857,9	144,3
Пенсійні внески, млн. грн., у т.ч. :	36,4	119,7	234,4	582,9	754,6	925,4
– від фізичних осіб	2,2	5,3	14,0	26,0	31,8	40,7
– від юридичних осіб	34,2	108,2	220,4	556,8	722,7	884,6
– від фізичних осіб – підприємців	0,0	0,02	0,04	0,1	0,1	0,2
Пенсійні виплати, млн. грн.	1,7	4,0	9,1	27,3	90,1	158,2
Кількість осіб, які отримали / отримують пенсійні виплати, тис. осіб	2,9	3,9	5,5	10,9	28,1	47,8
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	9,7	23,4	68,1	86,8	236,7	433,0
Сума адміністративних витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	1,3	6,1	16,6	31,6	47,1	64,6

Як видно з таблиці 1, значення переважної більшості основних показників НПФ демонстрували позитивну динаміку.

Так, станом на кінець 2010 року адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 69,7 тис. пенсійних контрактів з 69,2 тис. вкладниками, з яких на юридичні особи, яких припадає 884,7 млн. грн. пенсійних внесків (95,6% від загального обсягу пенсійних внесків за системою НПЗ).

При цьому порівняно з кінцем 2010 року кількість контрактів з юридичними особами зменшилась на 8,4%, а з фізичними особами зросла на 6,8% (рис. 1).

■ Кількість укладених пенсійних контрактів з вкладниками - юридичними особами

□ Кількість укладених пенсійних контрактів з вкладниками - фізичними особами

Рис. 1. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів за 2008-2010 рр. та 9 місяців 2011 р.

У цілому понад 200 підприємств та установ виступили засновниками та майже 2300 – вкладниками недержавних пенсійних фондів. Загальна їх кількість за останній рік збільшилася на 542 особи, або 31%. Серед них підприємства реального сектора економіки становлять близько 60 %.

Серед великих підприємств, які виступили засновниками та учасниками НПФ, є ВАТ «Укртелеком», ВАТ «Стирол», Державне підприємство «Укрпошта», ВАТ «Запорізький завод високовольтної апаратури» та інші.

Протягом 9 місяців 2011 року кількість учасників НПФ відповідно до укладених контрактів зменшилася на 10,9 тис. осіб (або на 1,9%), і станом на 30.09.11 становила 558 339 осіб (на кінець 2010 року – 569 230 осіб) (рис.2).

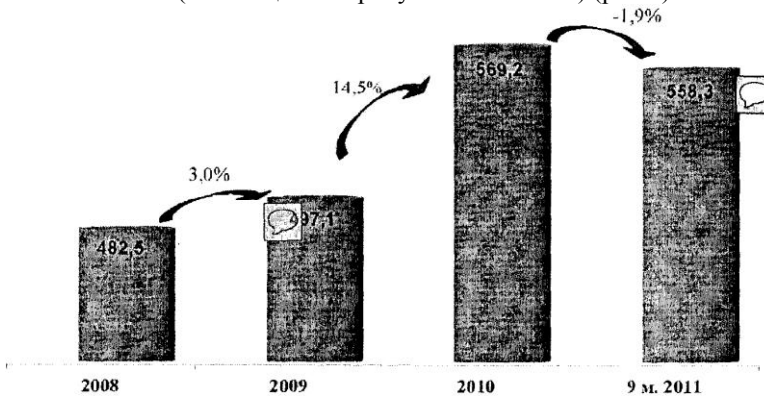

Рис.2. Динаміка кількості учасників НПФ за 2008-2010 рр. та 9 місяців 2011 р., тис. осіб

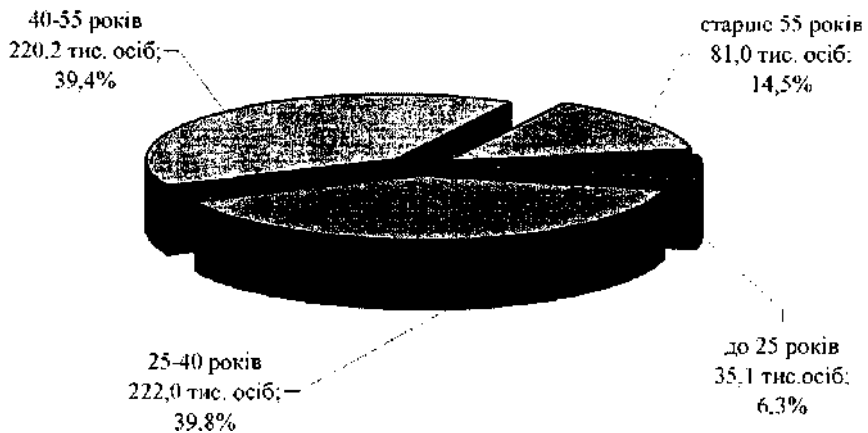

Рис.3. Розподіл учасників НПФ за віковими групами станом на 30.09.11

Станом на 30.09.11 серед учасників НПФ більшість становили особи віком від 25 до 40 років, а саме 39,8% (2010 рік – 39,2%, 2009 – 35,8%, 2008 – 35,5%) та від 40 до 55 років, а саме 39,4% (2010 рік – 40,2%, 2009 – 41,4%, 2008 – 42,5%).

Частка вікової групи учасників НПФ старше 55 років становила 14,5% (2010 рік – 13,5%, 2009 – 14,2%, 2008 – 12,2%), вікової групи до 25 років становила 6,3% (2010 рік – 7,0%, 2009 – 8,6%, 2008 – 9,9%). Розподіл учасників НПФ за віковими групами наведено на рис. 3.

На рис. 4 відображено кількість учасників НПФ (в розрізі вікових груп та за статевою ознакою).

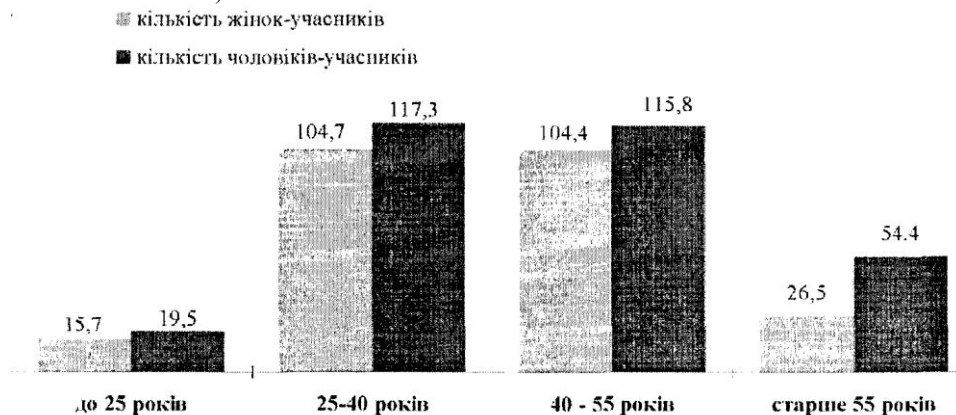

Рис. 4. Кількість учасників за віковими групами (осіб) станом на 30.09.11

Як видно з рисунка 4, серед учасників НПФ у розрізі всіх вікових груп більшість становлять чоловіки.

Протягом січня – вересня 2011 року зріс обсяг сплачених пенсійних внесків. Так, станом на 30.09.11 загальна сума пенсійних внесків становить 1 060,2 млн.грн. пенсійних внесків, що на 14,6% більше, ніж на кінець 2010 року (або на 134,8 млн. грн.).

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 30.09.11 становили 200,5 млн. грн., збільшившись за 9 місяців 2011 року на 26,7% (рис. 5).

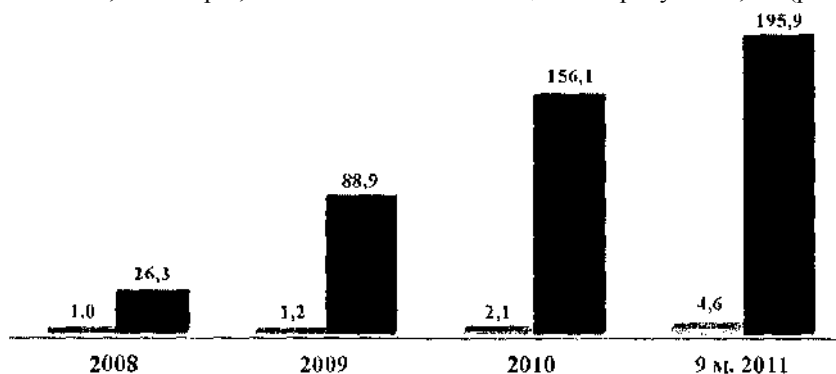

Рис. 5. Пенсійні виплати за 2008 – 2010 рр. та 9 місяців 2011 р.

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 30.09.11 було здійснено пенсійних виплат (одноразово та на визначений строк) 60 833 учасникам, тобто 10,9% учасників від їхньої загальної кількості отримали пенсійні виплати.

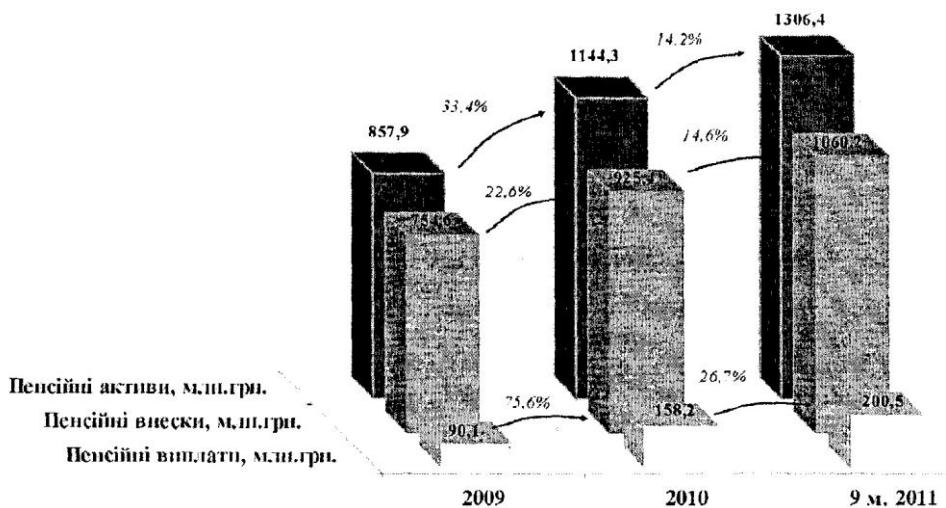

Рис. 6. Динаміка основних показників системи НПЗ за 2009–2010 рр. та 9 місяців 2011 р.

Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, станом на 30.09.11 становить 1 306,4млн. грн. Всього за дев'ять місяців 2011 року активи недержавних пенсійних фондів зросли на 14,2% (або на 162,1 млн. грн.), у порівнянні з кінцем 2010 року (рис. 6).

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ.

Загальна сума доходу, отриманого від інвестування пенсійних активів, станом на 30.09.11 становила 519,7 млн. грн. (або 49,0% від суми залучених внесків), збільшившись протягом 9 місяців 2011 року на 86,7 млн. грн. (або на 20,0%).

Поки що суттєвим фактором, що продовжує стримувати зростання інвестиційного доходу НПФ, є незначний обсяг залучених пенсійних внесків для забезпечення можливості здійснення диверсифікації пенсійних активів у дохідні фінансові інструменти.

Станом на 30.09.11 переважними напрямками інвестування пенсійних активів є депозити в банках (31,6% інвестованих активів), облігації підприємств – резидентів України (21,6%), акції українських емітентів (18,5%) та цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (13,6%) (рис. 7).

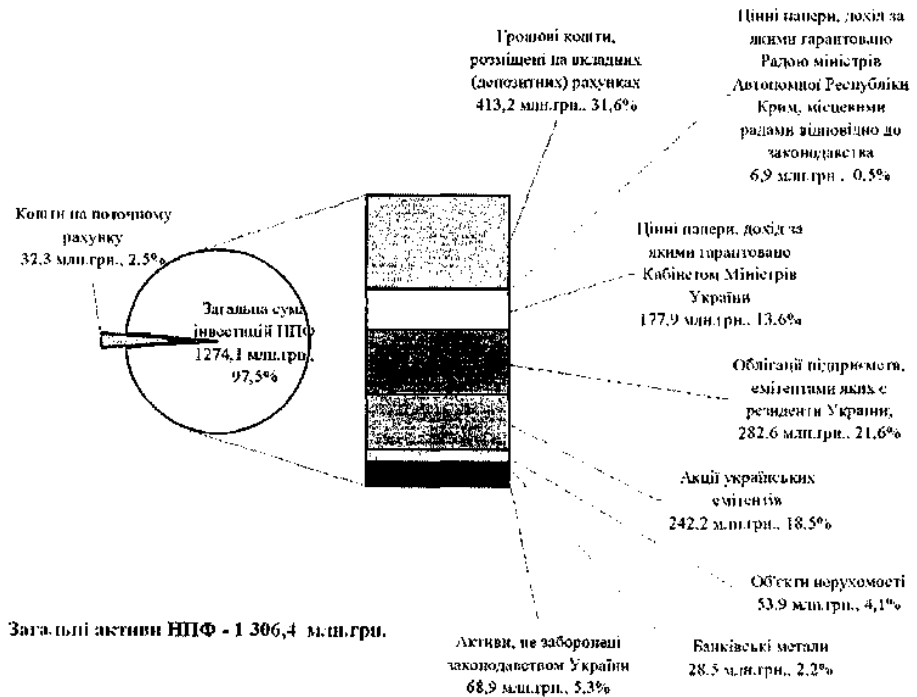

Рис. 7. Структура інвестованих пенсійних активів станом на 30.09.11

У загальній структурі інвестиційного портфеля НПФ активи розподіляються таким чином:

- 413,2 млн. грн., або 31,6% загальної вартості активів НПФ, розміщено на банківських депозитах (станом на кінець 2010 року – 396,8 млн. грн., або 34,7%, відповідно);
- частка цінних паперів, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, у консолідованому портфелі НПФ в абсолютному виразі зросла з 170,4 млн. грн. станом на кінець 2010 року до 177,9 млн. грн. станом на кінець третього кварталу 2011 року, проте у відносному дещо знизилась – з 14,9% до 13,6%, відповідно;
- частка корпоративних облігацій у консолідованому портфелі збільшилась у порівнянні з кінцем 2010 року: в абсолютному виразі з 175,7 млн. грн. до 282,6 млн. грн., а у відносному з 15,4% до 21,6%, відповідно;
- у порівнянні з кінцем 2010 року в консолідованому портфелі НПФ частка акцій українських емітентів збільшилась з 18,1% до 18,5% (або з 206,9 млн. грн. до 242,2 млн. грн., відповідно);
- дещо збільшились у загальній вартості активів НПФ частки активів, інвестованих у цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства, (з 0,4% станом на кінець 2010 року до 0,5% станом на кінець третього кварталу 2011 року) та в інші активи, не заборонені законодавством України (з 5,0% станом на кінець 2010 року до 5,3% станом на кінець третього квартал) 2011 року); дещо зменшились у загальній вартості активів НПФ частки активів, інвестованих у банківські метали (з 2,8% станом на кінець 2010 року до 2,2% станом на кінець третього квартал) 2011 року)

та в об'єкти нерухомості (з 5,6% станом на кінець 2010 року до 4,1% станом на кінець третього кварталу 2011 року); обсяг коштів на поточном)' рахунку станом на кінець третього кварталу 2011 року становив 32,3 млн. грн., або 2,5 % у консолідованому портфелі НПФ (станом на кінець 2010 року – 35,7 млн. грн. або 3,1 %).

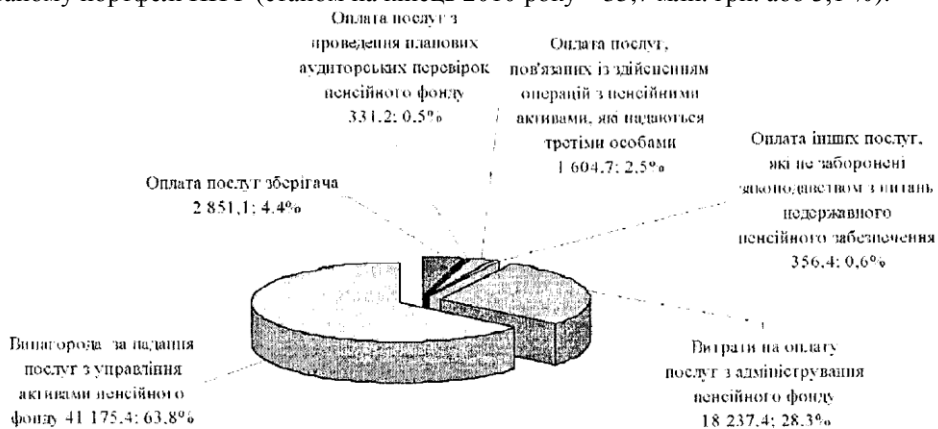

Рис. 8. Структура витрат, відшкодованих за рахунок активів НПФ, станом на 31.12.10 (тис. грн.)

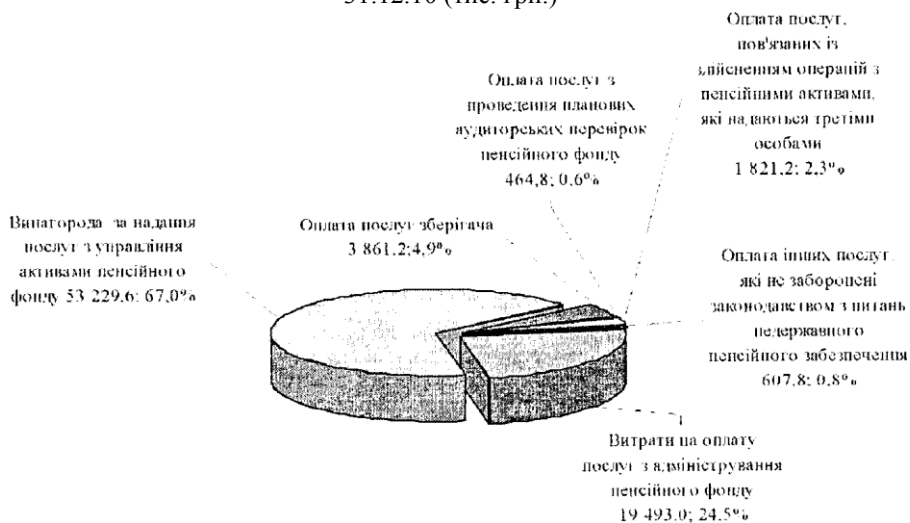

Рис. 9. Структура витрат, відшкодованих за рахунок активів НПФ, станом на 30.09.11 (тис. грн.)

Витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, за дев'ять місяців 2011 року зросли на 23,1% і в цілому за час існування пенсійних фондів становлять 79,5млн. грн., або 6,1% від загальної суми активів НПФ (рис. 8, 9).

Аналізуючи динаміку розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення необхідно відмітити такі її особливості.

Висновки. 1. Низька динаміка долучення громадян. За шість років діяльності недержавних пенсійних фондів їх учасниками стали лише 1,25% населення України. Цей показник є недостатнім порівняно з аналогічними показниками країн Центральної та Східної Європи, де історія існування третього рівня пенсійної сис-

теми налічує в середньому 10–15 років.

Водночас слід звернути увагу на те, що вказані показники в Україні досягнуті виключно за рахунок активності професійних учасників ринку НПЗ, майже без підтримки з боку держави. Держава створила лише мінімально необхідні умови для старту системи у вигляді спеціального податкового режиму для учасників системи третього рівня пенсійної системи та відповідної нормативно-правової бази. Проте цей податковий режим має ряд недоліків, зокрема він передбачає оподаткування послуг з адміністрування НПФ податком на додану вартість та виплат із недержавних пенсійних фондів податком на доходи фізичних осіб (тоді як, наприклад, доходи у вигляді відсотків з депозиту звільнені від оподаткування).

Починаючи впровадження пенсійної реформи з системи недержавного пенсійного забезпечення, відклавши при цьому на невизначений термін впровадження обов'язкової накопичувальної системи державного пенсійного страхування та за відсутності державної підтримки на більш високі темпи розвитку системи III рівня не слід було й розраховувати.

2. Маломасштабність діяльності НПФ. В Україні створено більше 100 недержавних пенсійних фондів при досить невеликих обсягах загальних накопичень. Така кількість є значною за європейською та загальносвітовою практикою. Пояснюється ця статистика доволі ліберальними умовами набуття НПФ статусу фінансової установи поряд з незначним досвідом функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в нашій країні.

Найближчим часом кількість НПФ може зменшитись, оскільки існуюча їх кількість є надмірною. Ця тенденція є закономірною та підтверджується статистикою, згідно з якою тільки упродовж першого півріччя 2010 р. кількість НПФ зменшилась зі 108 до 104. Це свідчить про певну концентрацію ринку недержавного пенсійного забезпечення. Вартість активів 10-ти найбільших фондів на кінець першого півріччя 2010 р. складала 817,65 млн. грн., або 83% від вартості активів усіх НПФ. При цьому вартість активів найбільшого пенсійного фонду становить 362,5 млн. грн., або 37 % ринку. Лише 15 мають вартість активів вище 10 млн. грн.

3. Скорочення кількості недержавних пенсійних фондів після перших років становлення ринку не є особливістю розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. У країнах Центральної та Східної Європи, що розпочали пенсійну реформу на 5–10 років раніше ніж Україна (Польща, Угорщина, Чехія та ін.) кількість НПФ поступово скорочувалась і зараз становить 5–20 фондів.

Створення надмірної кількості недержавних пенсійних фондів в Україні також пов'язано з незначними витратами на їх реєстрацію, в результаті чого значна кількість створених НПФ не розпочали працювати, хоча з моменту їх реєстрації як фінансових установ пройшло більше року. Зі 104 НПФ, зареєстрованих на кінець першого півріччя 2010 р., лише 94 уклали угоди на обслуговування з адміністраторами та компаніями з управління активами і зберігачами. Розпочали роботу з формування пенсійних активів лише 70 НПФ, тобто у решти відсутні вкладники, учасники та, відповідно, активи.

Відсутність протягом останнього року фактів створення нових НПФ та виключення з реєстру існуючих фондів свідчить про більш поміркований підхід заставників до питань упровадження та розвитку програм недержавного пенсійного забезпечення.

Найбільшою є кількість відкритих НПФ, – 82 на кінець першого півріччя 2010 р. Кількість корпоративних фондів – 13, професійних – 9. Домінування на ринку

відкритих пенсійних фондів пояснюється відсутністю обмежень щодо участі в них різних категорій фізичних осіб та вкладників – юридичних осіб.

Щодо участі в професійних чи корпоративних НПФ Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» встановлені чіткі обмеження. У професійних пенсійних фондах учасниками можуть виступати лише фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності, в корпоративних пенсійних фондах – фізичні особи, які перебувають у трудових відносинах з роботодавцями – засновниками або платниками таких фондів.

Особливістю створення НПФ є їх нерівномірне розміщення за територіальним принципом. Так, у Києві зосереджено 68% усіх фондів, водночас у таких областях, як Вінницька, Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська не створено жодного фонду.

4. Кількість фінансових установ, що пропонують послуги НПФ, випереджає потреби. Така тенденція пов'язана з бажанням окремих засновників недержавних пенсійних фондів створювати сталі фінансові групи, що надають послуги з недержавного пенсійного забезпечення. Разом з тим, існує значна кількість адміністраторів пенсійних фондів та компаній з управління активами, що зорієнтовані на відкритий ринок та пропонують свої послуги НПФ на конкурентній основі. Ця ситуація призводить до скорочення кількості надавачів послуг, концентрації ринку навколо найбільш професійних компаній. Так, кількість адміністраторів, які мають ліцензію з адміністрування НПФ, за шість місяців 2010 р. зменшилась з 38 до 32 осіб. З указаної кількості адміністраторів лише 16 обслуговують більше ніж один НПФ.

Зменшення кількості адміністраторів є наслідком низької динаміки надходжень пенсійних внесків та відповідно низьким обсягом отримуваних винагород і неможливістю конкурувати у професійній площині з потужними адміністраторами, що обслуговують декілька недержавних пенсійних фондів. Підтримання конкурентоспроможності вимагає значних видатків на розвиток технічної та технологічної бази. Оскільки надання послуг з управління активами НПФ не потребує отримання додаткової ліцензії на управління пенсійними активами та може здійснюватись у межах ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовому ринку, зокрема діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами), пропозиції послуг є більш ніж достатніми.

Кількість компаній з управління активами з наявними ліцензіями станом на 01.11.2010 р. складає 389 одиниць. Разом з тим, більшість таких компаній управляють активами виключно недиверсифікованих інститутів спільного інвестування закритого типу (венчурні фонди). Технології управління активами вказаних фондів, що не є публічними інститутами спільного інвестування за своєю юридичною природою, суттєво відрізняються від управління активами публічних інститутів спільного інвестування. Тому управління активами НПФ зазвичай здійснюють компанії з управління активами, що надають відповідні послуги публічним інвестиційним фондам (відкритим та інтервальним).

Список використаних джерел

1. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (1057–15) (Відомості Верховної Ради України, 2003 р.,N 47–48, ст. 372; 2006 р., N 13, ст. 110; 2010 р., N 38, ст. 505; із змінами, внесеними Законом України від 8 липня 2011 року N 3668–VI) (

3668–17).

2. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за 9 місяців 2011 року / Сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/analit_npl154697.html

***Annotation.** The state and dynamics of the private pension funds in the context of pension reform in Ukraine and increase the efficiency of the third pillar of pension system are analyzed in the article.*

***Key words:** pension system, private pension funds, private pension provision, pension assets, pension reform.*

УДК 657.474

Яременко Л.М., к.е.н., доцент
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ПРОЦЕС РОЗВИТКУ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті описано процес розвитку управлінського обліку в Україні. Охарактеризовано проблеми функціонування системи управлінського обліку на українських підприємствах.

***Ключові слова:** управлінський облік, організація управлінського обліку, роль управлінського обліку, проблеми обліку.*

Актуальність теми. Сучасний бізнес надзвичайно динамічний, що змушує власників і керівників підприємств постійно удосконалювати методи та техніку управління. Очевидно, що у першу чергу керівникові підприємства, необхідна інформація, на підставі якої було б можливо провести точний розрахунок, глибокий аналіз, детальне порівняння альтернативних варіантів і здійснити мотивований вибір наступних дій. Основним джерелом інформації на підприємствах є бухгалтерський облік. Тому, на сьогодні в умовах ринкової економіки особливого значення набуває реформація облікової політики підприємства, визнання необхідності організації управлінського обліку, створення ефективної системи контролю й управління на всіх етапах виробничої діяльності. Реформування бухгалтерського обліку викликає необхідність значних досліджень у галузі теорії та практики обліку, їх інтеграції з управлінськими технологіями.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми організації управлінського обліку на підприємстві в даний час викликають особливий інтерес вітчизняних фахівців. Так, в Україні дослідженню теоретичних і практичних питань стосовно концепції управлінського обліку, його взаємозв'язку із системою управління, місця й ролі в інформаційній системі підприємства присвячено роботи Ф.Ф. Бутиця, О.С. Бородини, С.Ф. В.І. Єфименко, В.П. Завгороднього, Л.В. Нападівської, В.В. Сопка, Н.Т. Ткаченко, В.І. Петрової, М.С. Пушкаря, Л.К. Сука, М.Г. Чумаченка, Л.М. Янчевої та інших.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» управлінський облік – це «система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів